

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ЧЕТВЪРТО ОТДЕЛЕНИЕ

ДЕЛО „ДИМИТЪР АНГЕЛОВ срещу БЪЛГАРИЯ“

(Жалба No. 58400/16)

РЕШЕНИЕ

Член 3 (по същество) • Нечовешко отношение • Недостатъчно съдебно разглеждане на оплакване на затворник с доживотна присъда за продължителната му изолация и липса на смислени дейности при „специален режим“ на изтърпяване на наказанието • Унизително отношение • Очевидно ниско обезщетение на национално ниво по отношение на материалните условия на задържане в миналото

Член 34 • Жертва • Недостатъчно обезщетение, присъдено на национално ниво • Запазване статут на жертва

Член 35 § 1 • Изчерпване на национални средства за защита • Ефективни национални средства за защита • Доживотен затворник, който се оплаква от изолация или липса на дейности, както в миналото, така и с цел прекратяване на ситуацията • Специфично превантивно средство (от 2017 г. насам): ефективно в зависимост от решения на началниците на затворите и на националните съдилища • Общо превантивно средство за защита: ефективността зависи от практиката на съдилищата • Компенсаторно средство за защита (от 2017 г. насам): ефективност по отношение на минало отношение в зависимост от нивото на присъдените от компетентните съдилища обезщетения

СТРАСБУРГ

21 юли 2020 г.

Това решение ще стане окончателно при обстоятелствата, посочени в член 44 § 2 от Конвенцията. Може да подлежи на редакционни промени.

По делото „Димитър Ангелов срещу България“

Европейският съд по правата на човека (Четвърто отделение), заседаващ като Камара, в състав:

Юлия Антоанела Моток, *Председател*,
Йонко Грозев,
Бранко Лубарда,
Стафани Моуроу-Викстром,
Жорж Раварани,
Жолиен Шюкинг,
Петър Пацолай, *съдии*,

и Хасан Бакирчи, *заместник-секретар на секция*,

Относно:

жалба срещу Република България, подадена до Съда съгласно член 34 от Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи („Конвенцията“) от български гражданин - г-н Димитър Борисов Ангелов („жалбоподателят“) на 18 септември 2016 г.;

решението за уведомяване на българското правителство („Правителството“) за оплакването относно неадекватните условия, при които жалбоподателят излежава доживотна присъда, и за обявяване на останалата част от жалбата за недопустима;

становищата на страните;

След закрито заседание на 23 юни 2020 г.,

Постановява следното решение, прието на същата дата:

ВЪВЕДЕНИЕ

Случаят се отнася до оплаквания по чл. 3 и чл. 13 от Конвенцията. Жалбоподателят е затворник, излежаващ доживотна присъда при „специален режим“. Той се оплаква, че е бил постоянно държан в почти пълна изолация, при липса на физически и психически стимулиращи дейности и в лоши материални условия, без да има ефективно средство за защита в тази връзка.

ФАКТИТЕ

1. Жалбоподателят е роден през 1982 г. и излежава присъда в Пазарджик. Жалбоподателят е представляван от г-н В. С. Стоянов - адвокат, практикуващ в Пазарджик.

2. Правителството е представлявано от своя агент г-жа М. Димитрова от Министерството на правосъдието.

3. Жалбоподателят излежава доживотна присъда при „специален режим“ от 14 октомври 2013 г., като е бил периодично в ареста от 1999 г. за различни престъпления. Бил е задържан в Пловдивския затвор до 4

ноември 2013 г. На тази дата е прехвърлен в Пазарджишкият затвор, където излежава своята присъда и към момента.

4. Според жалбоподателя в Пазарджишкият затвор не е имал пряк достъп до тоалетна и течаща вода, не му е предоставена възможност да работи или да участва в други дейности, насочени към неговата ресоциализация, нито е имал възможност да спортува, с изключение на един час упражнения на открито всеки ден.

5. Според информацията, предоставена от Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“, жалбоподателят не е бил ангажиран с работа в затвора, тъй като не е имало работа за затворници, задържани в частта на затвора с висока степен на сигурност, където той излежава своята присъда. Между 9 май и 30 юни 2016 г. той участва в интегриран курс за придобиване на основни умения за затворници с доживотна присъда. Участвал е и във футболен турнир, организиран за затворници с доживотна присъда. През август 2017 г. е поискал да бъде преместен в друг затвор, за да продължи образованието си. Тъй като не е подал заявление в предвидения срок, искането му е отхвърлено. Не е обжалвал това решение.

6. През първата половина на 2016 г. жалбоподателят предявява иск за обезщетение в Административния съд в Пазарджик по член 1 от Закона за отговорността на държавата и общините за вреди („ЗОДОВ“) във връзка с различни периоди на задържането му, започвайки от 1999 г. По отношение на престоя в Пазарджишкият затвор след 4 ноември 2013 г., той се оплаква, че правата му по Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража от 2009 г. („ЗИНЗС“) са нарушени и търси обезщетение за вреди в тази връзка.

7. По-специално, по отношение на материалните условия на задържане, той подчертава в исковата молба, че е използвал бутилка за пиене и кофа като тоалетна, поради липсата на санитарни помещения и течаща вода в килията.

8. Освен това посочва, че в съответствие със ЗИНЗС и Конвенцията той има право да бъде включван в социални, образователни, културни, творчески и свързани с работа дейности, насочени към неговото поправяне, както и в спортни дейности, които да продължават по-дълго от времето, отделяно ежедневно за прекарване на открито. Оплаква се, че всъщност е бил изолиран в продължение на почти двадесет и четири часа на ден, с изключение на времето, прекарано на открито в зона с размери 7 на 14 метра. Трябвало е да споделя тази зона с до седем други затворници във времето, в което му е било позволено да бъде на открито и не е можел да го използва, когато вали дъжд. Твърди, че в затвора не е имало работа и че не е бил в състояние да продължи образованието си, тъй като затворът поддържа обучение само до трети или четвърти клас от основното образование, а той вече е завършил пети клас.

9. Административният съд в Пазарджик разглежда иска по ЗОДОВ и го отхвърля като неоснователен на 20 юли 2016 г. Жалбоподателят обжалва пред Върховния административен съд (ВАС), който отменя решението и връща делото на първоинстанционния съд за ново разглеждане.

10. На 25 май 2018 г. Административният съд в Пазарджик разглежда делото по новия чл. 284 от ЗИНЗС във връзка с изменения чл. 3 (вижте съответно параграфи 32 и 18). Съдът уважава иска частично и присъжда обезщетение на жалбоподателя в размер на около 500 евро (EUR) за задържането му в затвора в Пазарджик между 4 ноември 2013 г. и 24 април 2018 г. Административният съд се позова на пилотното решение по делото *Нешков и други срещу България* (№ 36925/10 и 5 други, 27 януари 2015 г.), като отбелязва, че всяка оценка на условията на задържане трябва да бъде направена чрез изследване на тяхното кумулативно въздействие върху задържания. Съдът изрично приема, че според практиката на Съда, самият факт на поставяне на задържан в неадекватни условия предполага причинени неимуществени вреди, дори при липса на конкретни доказателства за преживените негативни емоции. След това съдът признава, че липсата на течаща вода и пряк достъп до тоалетна трябва да са изложили жалбоподателя на ниво на страдание извън обичайното при задържане. По-специално фактът, че той е бил зависим от наличието и добронамереността на надзирателите, за да го пускат от килията му, за да може да използва тоалетната, сам по себе си е унижителен.

11. Що се отнася до оплакването на жалбоподателя относно липсата на съдържателни дейности, Административният съд в Пазарджик накратко отбелязва следното. Според един свидетел (задържан), жалбоподателят е поискал да работи и да продължи образованието си, докато според друг свидетел (инспектор в затвора) не е имало работа за затворниците с доживотни присъди в Пазарджишкия затвор, а жалбоподателят дори не е правил искане за това. Съдът стига до заключението, че от изявленията на свидетелите и писмените доказателства не може да се докаже, че жалбоподателят е отправил питане до администрацията на затвора дали може да се ангажира с работа или по-нататъшно обучение. Освен това е имал възможността да избира книга измежду онези, които са се предлагали в килията му веднъж седмично, и с него е работил психолог. Съдът не разглежда твърдението на жалбоподателя относно почти пълната му изолация.

12. Върховният административен съд потвърждава това решение на 24 януари 2019 г. с окончателен акт.

13. Междувременно, на 15 март 2018 г., началникът на затвора разглежда необходимостта от промяна в затворническия режим на жалбоподателя от най-строгия „специален режим“ на по-лекия „строг режим“, но се произнася срещу такава промяна и издава заповед за това.

Жалбоподателят не обжалва заповедта в съда (вижте параграф 23 по-долу).

14. Според последната информация, налична в преписката, на 11 януари 2019 г. жалбоподателят е настанен с друг затворник с доживотна присъда в споделена килия, до приключване на ремонтните дейности в обичайните им килии. Размерът на новата килия е малко под 15 квадратни метра и тя е оборудвана с тоалетна и душ, отделени от останалата част от жилищното пространство. Лишените от свобода имат достъп до топла вода два пъти седмично за два часа.

ПРИЛОЖИМА ПРАВНА РАМКА И ПРАКТИКА

15. Приложимото национално законодателство, което е в сила преди измененията през 2017 г. на Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража от 2009 г. („ЗИНЗС“), е изложено в решението *Харакчиев и Толумов срещу България* (№ 15018/11 и 61199/12, §§ 165-74, ЕСПЧ 2014 (извадки)). В това решение Съдът стига до заключение по чл. 46 от Конвенцията, че от България се изисква да реформира правната рамка, уреждаща режима на изтърпяване на наказанието, приложим за лицата, осъдени на доживотен затвор или доживотен затвор без замяна, за да се гарантира, наред с други неща, че режимът се прилага за не повече от строго необходимото (пак там, § 280).

16. Закон за изменение и допълнение на ЗИНЗС беше публикуван в „Държавен вестник“ на 7 февруари 2017 г. (ДВ, бр. 13/2017 г.). Повечето от разпоредбите му влизат в сила същия ден, а някои разпоредби влизат в сила на 1 май 2017 г.

17. Този закон изменя редица разпоредби на ЗИНЗС. По-специално, той променя определението за нечовешко и унижително отношение в контекста на условията на задържане (изменен чл. 3) и въвежда специални превантивни и компенсаторни средства за защита по отношение на лошите условия на задържане (нови членове 276 до 286 от ЗИНЗС).

I. ИЗЯСНЯВАНЕ НА ОПРЕДЕЛЕНИЕТО ЗА НЕЧОВЕШКО И УНИЗИТЕЛНО ОТНОШЕНИЕ

18. След изменението чл. 3 от ЗИНЗС, който влезе в сила на 7 февруари 2017 г. и постанови обща забрана за подлагане на осъдени затворници (и задържани под стража) на изтезания или нечовешко или унижително отношение, гласи:

„1. Осъдените и задържаните под стража не могат да бъдат подлагани на изтезания, на жестоко, нечовешко или унижително отношение.

РЕШЕНИЕ ПО ДЕЛО „ДИМИТЪР АНГЕЛОВ срещу БЪЛГАРИЯ“

2. За нарушение на ал. 1 се смята и поставянето в неблагоприятни условия за изтърпяване на наказанието лишаване от свобода или задържането под стража, изразяващи се в липса на достатъчно жилищна площ, храна, облекло, отопление, осветление, проветряване, медицинско обслужване, условия за двигателна активност, продължителна изолация без възможност за общуване, необоснована употреба на помощни средства, както и други подобни действия, бездействия или обстоятелства, които уронват човешкото достойнство или пораждат чувство на страх, незащитеност или малоценност.“

II. СПЕЦИАЛНИ РАЗПОРЕДБИ ОТНОСНО ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА
НАКАЗАНИЯТА ДОЖИВОТЕН ЗАТВОР И ДОЖИВОТЕН
ЗАТВОР БЕЗ ЗАМЯНА

19. В мотивите към законопроекта на Министерски съвет, довел до тези конкретни изменения относно изтърпяване наказанията доживотен затвор и доживотен затвор без замяна, се посочва, че те са необходими, за да се избегнат бъдещи нарушения на чл. 3 от Конвенцията, констатирани в миналото от Съда по няколко дела по отношение на България, включително по делата *Червенков срещу България* (№ 45358/04, 27 ноември 2012 г.), *Харакчиев и Толумов* (цитиран по-горе), и *Манолов срещу България* (№ 23810/05, 4 ноември 2014 г.). По-конкретно, такива нарушения са констатирани в резултат на последиците от условията на задържане при специален режим върху лица, осъдени на доживотен затвор или доживотен затвор без замяна, включително поставянето в пълна изолация на тази категория затворници, без затворническите власти да могат да променят или облекчат ефекта от ограниченията на режима в продължение на пет години след налагането му.

20. След измененията от чл. 57 до чл. 64а и от чл. 66 до чл. 69 от ЗИНЗС, вече не съдът, а затворническите власти определят вида на поправителната институция, в която трябва да се настани лишеният от свобода.

21. Съдът, постановил присъдата, обаче задължително поставя лицата, осъдени на доживотен или доживотен затвор без замяна, под „специален режим“ за първата година от присъдата им (член 57(1)(1) от ЗИНЗС).

22. Последващи промени от даден затворнически режим към по-лек такъв вече не се решават от специална комисия към всеки затвор, а от началника на затвора (изменен чл. 66(1)).

23. Измененият текст на чл. 198(1), който влезе в сила на 7 февруари 2017 г., предвижда, че след като затворник с наложено наказание доживотен затвор или доживотен затвор без замяна изтърпи една година от наказанието, началникът на затвора трябва да реши дали да продължи прилагане на режима или дали да го промени в по-лекия режим, приложим за такива затворници, а именно „строг режим“. След

това началникът на затвора трябва да издаде заповед, която съдържа основанията за това и се основава на доклади, подготвени за тази цел от ръководителя на направлението за социална дейност и възпитателна работа, на заместник-началника по режимно-охранителната дейност и на психолога на затвора. Отказът за промяна на режима от „специален“ на „строг“ може да бъде обжалван от лишения от свобода пред административния съд в рамките на четиринадесет дни от връчването на заповедта. Решението на този съд е окончателно.

24. Началникът на затвора извършва такава оценка и взима решение относно продължаване прилагането на „специалния режим“ поне веднъж годишно (чл. 198(3)).

25. Съгласно чл. 198(5) лишения от свобода, изтърпяващи наказание доживотен затвор и доживотен затвор без замяна, могат, след одобрение от началника на затвора, да участват с други затворници в работа, реабилитация, образование и спортни дейности или други видове дейности, организирани за тези категории.

III. ПРЕВАНТИВНО СРЕДСТВО ЗА ЗАЩИТА

26. Както е посочено в решението на Съда по делото *Атанасов и Апостолов срещу България*, ((дес.), № 65540/16, § 23, 27 юни 2017 г.), новите чл. 276 до чл. 283 от ЗИНЗС, които влязоха в сила на 1 май 2017 г., въвеждат специално превантивно средство за защита по отношение на условията на задържане. Тези разпоредби са, както следва:

Член 276

„1. Всеки лишен от свобода или задържан под стража може да иска:

(1) прекратяването на действия и бездействия на орган по изпълнение на наказанията или на длъжностно лице, представляващи нарушение на забраната по чл. 3;

2. извършването на действия с цел прекратяване или предотвратяване на нарушение на забраната по чл. 3.

2. Липсата на изрично формулирано в нормативен акт задължение за извършване на фактически действия не е пречка искането по ал. 1 да бъде уважено, за да се прекрати нарушението на чл. 3.

Член 277

1. Искането се предявява писмено пред административния съд по местоизпълнение на наказанието или задържането под стража.

2. Искането може да се предяви и чрез началника на затвора или на съответната областна или районна служба „Изпълнение на наказанията“, който е длъжен да го изпрати в административния съд по местоизпълнение на наказанието или задържането под стража в тридневен срок от получаването му заедно с данни относно основанията за оспорваното действие или бездействие.

РЕШЕНИЕ ПО ДЕЛО „ДИМИТЪР АНГЕЛОВ срещу БЪЛГАРИЯ“

3. Искането се вписва в специална книга в съда, като се отбелязват точният час на постъпването и подателят му.

4. В случаите по ал. 1 съдът задължава органа [по изпълнение на наказанията] незабавно да предостави данни за оспорваните действия и бездействия.

Член 278

В 14-дневен срок от постъпването на искането съдията може да провери чрез органите на полицията, прокуратурата, омбудсмана, вещо лице или неправителствени организации, както и по всякакви други начини, действията и бездействията, чието прекратяване се търси, и основанието за тях.

Член 279

1. Съдът разглежда искането в открито съдебно заседание.

2. Заседанието се провежда с участие на началника на затвора или на съответната областна или районна служба "Изпълнение на наказанията", [лицето] и негов или неин представител. Невявяването без уважителни причини на началника или на представителя на лицето не е пречка за разглеждане на делото. Делото се разглежда в отсъствие на [лицето], когато то заяви, че не желае да се яви или явяването му е невъзможно по здравословни или други основателни причини.

Член 280

1. Съдът се произнася с разпореждане в срока по чл. 278, ал. 1.

2. С разпореждането съдът може:

1. да отхвърли искането;

2. да разпорежи на органа по изпълнение на наказанията или на съответното длъжностно лице да извърши конкретни действия, с които да предотврати или да прекрати безусловно действията или бездействията, представляващи нарушение на чл. 3, като определи срок за това.

Член 281

1. Разпореждането може да се обжалва в тридневен срок от обявяването му пред тричленен състав на същия съд.

2. Жалбата се разглежда по реда на глава тринадесета от Административнопроцесуалния кодекс [който се занимава с междинните обжалвания] и не спира изпълнението.

Член 282

Разпореждането подлежи на изпълнение по реда на глава седемнадесета от Административнопроцесуалния кодекс.

Член 283

За неуредените в тази част въпроси се прилагат съответно разпоредбите на глава петнадесета, член I от Административнопроцесуалния кодекс.“

27. В редица решения, приети след въвеждането на тези разпоредби, административните съдилища уважават искания на лишени от свобода и разпореждат например началника на затвора да отведе лишен от свобода във външна болница за операция и лечение, да провери в рамките на десет дни дали необходимото дентално лечение може да бъде осигурено в затвора или трябва да се извърши на друго място, или разпореждат да се сложи край на ситуации като (i) поставяне на затворник (с доживотна присъда) в белезници в болничното му легло без предварителна индивидуална оценка на риска, (ii) недостатъчно жизнено пространство в килиите, (iii) излагане на пасивно пушене в споделени килии и (iv) липса на навременна и адекватна медицинска помощ. В тези случаи националните съдилища констатираат, че правата на затворниците съгласно чл. 3 от ЗИНЗС са нарушени (виж разпореждане № 2361 от 18.06.2018г. по адм. д. № 508/2018 на Адм. съд - Плевен; разпореждане № 661 от 26.07.2018г. по адм. д. № 394/2018 на Адм. съд - Враца; разпореждане № 3178 от 18.05.2018г. по адм. д. № 1331/2018 на Адм. съд-Пловдив; разпореждане № 4281 от 26.6.2017г. по адм. д. № 5079/2017 на АССГ; разпореждане № 5857 от 24.8.2017г. по адм. д. № 4817/2017 на АССГ; определение № 2740 от 27.4.2018г. по адм. д. № 4445/2018 на АССГ; разпореждане № 3303 от 28.5.2018г. по адм. д. № 4433/2018 на АССГ).

28. В други решения съдът, постановявайки касационно решение, разпорежда на долуинстанционния съд да разгледа по същество искане от лишен от свобода да накара началника на затвора да определи график за използване на банята, с оглед предотвратяване на конфликти и насилие между затворниците (определение № 2542 от 9.2.2018г. по к. ч. адм. д. № 379/2018 на Адм. съд - Варна) и отхвърля искане на лишен от свобода с доживотна присъда, излежаващ присъдата си при „строг режим“, да бъде настанен отделно от затворници с доживотна присъда, излежаващи присъдата си при „специален режим“ (виж определение № 518 от 8.2.2018г. по к. адм. н. д. № 44/2018 на Адм. съд - Варна).

29. В други решения административните съдилища, след като разглеждат подробно основателността на исканията, свързани с осигуряването на конкретни медицински процедури, жилищно пространство и наличие на пресни плодове и зеленчуци в затвора, отхвърлят исканията с мотива, че с оглед събраната информация те са неоснователни (виж разпореждане № 1022 от 31.05.2018 г. по адм. д. № 496/2018 на Адм. съд - Пазарджик; разпореждане № 1755 от 30.01.2018г. по адм. д. № 159/2018 на адм. съд Варна; разпореждане № 715 от 9.08.2018г. по адм. д. № 423/2018 на Адм. съд - Враца; разпореждане № 4608 от 13.07.2018г. по адм. д. № 1892/2018 на Адм. съд - Пловдив).

30. В решение по искане по чл. 276 от ЗИНЗС от лишен от свобода (не с доживотна присъда), изтърпяващ присъдата си под „специален режим“, да му бъде разрешено да излиза от килията си три пъти на ден,

за да се разхожда в коридора по тридесет минути на всяко излизане, съдът отхвърля искането по следните причини. Лишеният от свобода не е показал, че се е обърнал към администрацията на затвора с такова искане, преди да отнесе въпроса до съда. В допълнение искането не може да бъде удовлетворено поради характеристиките на „специалния режим“ на изтърпяване на наказанието, който изисква килиите да бъдат постоянно заключени и сигурността да бъде висока, и който не включва възможността за разходки в коридора. И накрая, даване на разрешение лишения от свобода да напуска килията ще е погрешно поради многобройните дисциплинарни нарушения, които е извършил, повечето от които свързани с насилие. Съдът добавя, че във всеки случай лишеният от свобода има възможност да прави редовни физически упражнения два пъти на ден (виж разпореждане № 2135 от 8.05.2018 г. по адм. д. № 972/2018 на Адм. съд - Бургас).

31. Глава 17 от Административнопроцесуалния кодекс урежда, наред с други неща, изпълнението на задълженията на административните органи. Член 290 се отнася до изпълнението на задължението на длъжностните лица да извършват незаместими действия, наложени от, *inter alia*, съдебни решения. Ако съответното длъжностно лице виновно не изпълни решение, което изисква да се предприемат действия, това лице може да бъде глобено с между 50 и 1200 български лева на седмица, докато не го изпълни (чл. 290 § 1). Всяко неизпълнение на решение, представляващо бездействие, може да доведе до глоба в същия диапазон (чл. 290 § 2). Глобите се налагат от компетентния орган по принудителното изпълнение, който в такива случаи е службата на съдебния изпълнител (чл. 290 § 3 се чете във връзка с чл. 271 § 1 (2)).

IV. КОМПЕНСАТОРНО СРЕДСТВО ЗА ЗАЩИТА

32. Както е посочено в решението на Съда по делото *Атанасов и Апостолов* (цитирано по-горе, §§ 26-28), новите чл. 284 до чл. 286 от ЗИНЗС, които са влезли в сила на 1 май 2017 г., въвеждат специално компенсаторно средство за защита по отношение на условията на задържане. Тези разпоредби са, както следва:

Член 284

„1. Държавата отговаря за вредите, причинени на лишени от свобода и задържани под стража от специализираните органи по изпълнение на наказанията в резултат на нарушения на чл. 3.

2. В случаите по чл. 3, ал. 2 съдът взема предвид кумулативното въздействие върху лицето на условията, в които се е изтърпявало наказанието лишаване от свобода или задържането под стража, продължителността, както и други обстоятелства, които имат значение за правилното решаване на спора.

СЪДЕБНО РЕШЕНИЕ ПО ДЕЛО „ДИМИТЪР АНГЕЛОВ срещу БЪЛГАРИЯ“

3. Съдът задължава [отговорните] органи по изпълнение на наказанията да предоставят информация от значение за правилното установяване на фактите по делото. В случай на неизпълнение на това задължение съдът може да приеме за доказани съответните факти.

4. Съдът може служебно да призове длъжностни лица от мястото за лишаване от свобода и всяко друго лице, чиито показания биха могли да спомогнат за изясняване на фактите по делото.

5. В случаите по ал. 1 настъпването на неимуществени вреди се предполага до доказване на противното.

Член 285

1. Исковете по член 284, ал. 1 се разглеждат по начина, определен в глава 11 от Административнопроцесуалния кодекс [който урежда процедурата, приложима за искове за обезщетение за вреди срещу административните органи].

2. Искът се предявява пред административния съд по мястото на увреждането или по настоящия адрес на увредения [и] срещу властите по член 284, ал. 1, чиито решения, действия или бездействия са причинили вредите.

3. За искове по тази част се внася проста [съдебна] такса в размер, определен с тарифата по чл. 73, ал. 3 от Гражданския процесуален кодекс. Разноски по делата, както и разноски по изпълнението, не се внасят предварително.

Член 286

“1. Делата по тази част се разглеждат със задължително участие на прокурор.

2. Когато искът се отхвърли изцяло, съдът осъжда ищеца да заплати разноските по производството. Разноските се заплащат от ищеца и при оттегляне на иска изцяло или при отказ от иска изцяло.

3. Когато искът се уважи изцяло или частично, съдът осъжда ответника да заплати разноските по производството, както и да заплати на ищеца внесената [съдебна] такса. Съдът осъжда ответника да заплати на ищеца и възнаграждение за един адвокат, когато е имал такъв, съразмерно с уважената част от иска.“

33. В редица решения, приети след въвеждането на тези разпоредби, административните съдилища уважават искове за обезщетение от лишени от свобода във връзка с минали нарушения на чл. 3 от ЗИНЗС в резултат на неадекватни условия на задържане, включително липса на достатъчно физическа дейност (виж решение № 497 от 23.07.2018г. по адм. д. № 814/2017 на Адм. съд - Плевен; решение № 1563 от 3.08.2018г. по адм. д. № 3469/2017 на Адм. съд - Бургас; решение № 1815 от 10.08.2018г. по адм. д. № 3729/2017 на Адм. съд - Пловдив; решение № 206 от 17.07.2018г. по адм. д. № 203/2018 на Адм. съд - Стара Загора; решение № 232 от 2.08.2018г. по адм. д. № 81/2017 на Адм. съд - Стара Загора; решение № 300 от 31.07.2018г. по адм. д. № 264/2018 на Адм. съд - Враца; решение № 302 от 31.07.2018г. по адм. д. № 257/2018 на Адм. съд - Враца; решение № 1548 от 27.07.2018г. по адм. д. № 463/2018 на Адм. съд - Бургас; решение № 585 от 24.07.2018г. по адм. д. №

480/2018 на Адм. съд - Хасково; решение № 223 от 24.07.2018г. по адм. д. № 21/2018 на Адм. съд - Стара Загора).

34. По отношение на изчисляването на давността, приложима в подобни ситуации, съдилищата приемат, че петгодишният общ давностен срок за деликт съгласно българското законодателство започва да тече от момента, в който ситуацията, от която лицето се оплаква (неадекватни условия на задържане), приключи (виж, наред с други решения, тълкувателно решение № 3 от 22.04.2005 г. по тълк. д. № 3/2004 на ОСГК на Върховен касационен съд). По този начин в ситуации, когато лишените от свобода са били освободени след изтърпяване на наказанието си, петгодишният период започва да тече от освобождаването им (решение № 1563 от 3.08.2018г. по адм. д. № 3469/2017 на Адм. съд - Бургас).

35. Що се отнася до това за какъв минал период лишените от свобода могат да подават искове за обезщетение за лоши условия на задържане съгласно новите разпоредби, съдилищата имат различна практика: изглежда някои съдилища смятат неадекватните условия на задържане за постоянна ситуация, разглеждат ги независимо от продължителността им или независимо от това дали разглежданите периоди са започнали преди повече от пет години (виж решение № 206 от 17.07.2018г. по адм. д. № 203/2018 на Адм. съд - Стара Загора; решение № 1815 от 10.08.2018г. по адм. д. № 3729/2017 на Адм. съд - Пловдив; решение № 2135 от 7.11.2018г. по адм. д. № 909/2018 на Адм. съд - Варна), докато друг съд приема, че исковете за обезщетение са допустими само за петте години, предхождащи датата на предявяване на иска (решение № 1667 от 6.08.2018г. по адм. д. № 2924/2015 на Адм. съд - Варна).

36. Националните съдилища постановяват обосновани решения, с които отказват да присъдят обезщетение след внимателна преценка и заключение, че твърдените обстоятелства в основата на иска не са били доказани (виж решение № 175 от 06.08.2018 г. по адм. д. № 113/2018 на Адм. съд - Кюстендил; решение № 1019 от 14.05.2018г. по адм. д. № 113/2018 на Адм. съд - Варна; решение № 176 от 7.08.2018г. по адм. д. № 128/2018 на Адм. съд - Кюстендил; решение № 120 от 3.08.2018г. по адм. д. № 92/2018 на Адм. съд - Габрово).

37. Параграф 49 от преходните и заключителните разпоредби на ЗИД на ЗИНЗС, който предписва реда, по който вече подадени искове за обезщетение поради лоши условия на задържане (преди това разглеждани по чл. 1(1) от ЗОДОВ) трябва да бъдат разглеждани, а именно по реда на въведеното ново компенсаторно средство за защита, гласи:

„Подадените до влизането в сила на този закон искове за вреди, причинени на лишени от свобода или задържани под стража от задържане в лоши условия, се разглеждат по реда на чл. 284, ал. 1.“

ПРАВОТО

I. ТВЪРДЕНИЯ ЗА НАРУШЕНИЕ НА ЧЛ. 3 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

38. Жалбоподателят се оплаква по чл. 3 от Конвенцията, че е бил постоянно държан в нечовешки и унижителни условия, докато е изтърпявал наказанието доживотен затвор, главно поради почти пълната изолация и липсата на смислени дейности за физическо и психическо стимулиране, в допълнение към неподходящите материални условия на задържане:

39. Член 3 от Конвенцията гласи следното:

„Никой не може да бъде подложен на изтезания или нечовешко или унижително отношение или наказание.“

A. Допустимост

1. Становища на страните

40. Правителството твърди, че жалбоподателят не е изчерпал националните средства за защита във връзка с оплакването си за липса на смислени дейности и продължителна изолация по време на задържането. Измененията в ЗИНЗС, влезли в сила през 2017 г., предоставят на жалбоподателя множество средства за защита и неизползването им от негова страна не може да бъде вменено във вина на властите.

41. По-специално, той не е повдигнал такова оплакване в производството за обезщетение за вреди, заведено през 2016 г. по отношение на минали периоди (виж параграф 6 по-горе). Съгласно чл. 284-286 от ЗИНЗС, жалбоподателят би могъл успешно да поиска обезщетение за вреди, настъпили преди влизането в сила на новото законодателство по отношение на лошите условия на задържане, липсата на смислени дейности и невключването в поправителните програми.

42. Също така той не е обжалвал отказа на управителя на затвора през март 2018 г. за промяна на режима, при който излежава присъдата си (виж параграфи 13 и 23 по-горе).

43. И накрая, ако е смятал, че продължава да бъде задържан в неадекватни условия в затвора, той е могъл да използва по всяко време превантивното средство за защита, достъпно за него от първата половина на 2017 г. (вижте параграф 26 по-горе), за да потърси незабавно помощ.

44. По отношение на лошите материалните условия на задържане, жалбоподателят е получил обезщетение за частта, която съдилищата са счели за основателна. Следователно съответното оплакване трябва да бъде отхвърлено като явно необосновано.

45. Жалбоподателят поддържа оплакването си.

2. Оценка на Съда

(а) Общ контекст

46. Съдът отбелязва, че Правителството прави възражение срещу допустимостта на оплакването за липса на смислени дейности и за продължителна изолация, както по отношение на минали периоди, така и по отношение на възможността за прекратяване на тази ситуация, на основание неизчерпване на националните средства за защита. Твърди, че оплакването на жалбоподателя, свързано с материалните условия на неговото задържане, е недопустимо и като явно необосновано.

47. В тази връзка Съдът се позовава на предишното си заключение по водещото дело, в което се е произнесъл по оплаквания на лишени от свобода с доживотни присъди в България, а именно *Харакчиев и Толумов* (цитирано по-горе). Съдът приема, съгласно член 46 от Конвенцията, че държавата-ответник трябва да реформира, за предпочитане чрез законодателни промени, правната рамка, уреждаща режима на изтърпяване на наказанието, приложим за лица, осъдени на доживотен или доживотен затвор без замяна (пак там, § 280 и впоследствие *Симеонови срещу България* [GC], № 21980/04, § 151, 12 май 2017 г., където Съдът повтаря тази препоръка).

48. Съдът отбелязва, че приложимият закон – ЗИНЗС - е изменен, след влизане в сила на решението по делото *Харакчиев и Толумов*. Промените влизат в сила съответно на 7 февруари и 1 май 2017 г. (вижте параграфи 18 и 26 по-горе). От мотивите към законопроекта за изменение и допълнение се вижда, че тези промени са били предназначени за отстраняване на недостатъците в законовата рамка, констатирани от Съда в подобни случаи (посочени в параграф 19 по-горе). Освен всичко останало, промените са насочени към избягване на бъдещи нарушения на член 3 от Конвенцията в резултат на пълната изолация на всички лица, осъдени на доживотен затвор или доживотен затвор без замяна, без възможност началника на затвора да промени или облекчи последиците от ограниченията на режима в период от пет години след началото на изтърпяване на наказанието.

49. Съдът отбелязва, че както е посочено от Правителството, са въведени три нови средства за справяне с неподходящи условия на задържане в поправителните институции - общо превантивно средство съгласно чл. 276 до чл. 283, специфично превантивно средство в изменения текст на чл. 198(1) от ЗИНЗС, както и общо компенсаторно средство съгласно чл. 284 до чл. 296 от ЗИНЗС. Общите превантивни и компенсаторни средства са надлежно разгледани от Съда в делото *Атанасов и Апостолов* (цитирано по-горе, §§ 48-68), където е установено, че те могат да се считат за ефективни по отношение на

оплаквания за нечовешки и унижителни условия на задържане в България.

50. Следователно е необходимо Съдът да установи дали трите процедури, посочени в предходния параграф и достъпни за жалбоподателя съгласно българското законодателство, могат да се считат за ефективни средства за защита по отношение на оплакването му относно прилагането на „специалния режим“ и отношението към него в качеството му на затворник с доживотна присъда. След това Съдът следва да определи дали тези средства за защита е трябвало да бъдат използвани от жалбоподателя, за да компенсират отрицателните последици от изолацията и липсата на смислени дейности при прилагания спрямо него режим на затвор.

51. В своето решение по делото *Атанасов и Апостолов* (цитирано по-горе, § 47) Съдът приема, че поради скорошното въвеждане на общото превантивно и компенсаторно средство за защита, тяхната оценка трябва да се основава единствено на законовите разпоредби, които ги уреждат, а не на тяхното прилагане на практика. След приемането на това решение националните съдилища са натрупали известна съдебна практика по прилагане на новите разпоредби. Следователно е необходимо тази съдебна практика да бъде взета предвид при оценката на ефективността на практика на двете средства за защита по отношение на жалбите на лица с доживотни присъди, които изтърпяват наказанието си под „специален режим“.

(б) Законодателни промени, конкретно свързани с изпълнението на доживотни присъди, съгласно член 198, ал. 1 от ЗИНЗС (специфично превантивно средство)

52. Измененият текст на чл. 198 (1) от ЗИНЗС, който влезе в сила на 7 февруари 2017 г., предвижда, че след като осъден с доживотна присъда изтърпи една година от наказанието, началникът на затвора трябва да реши дали да продължи прилагането на специалния режим или да го замени с по-лек режим, приложим спрямо тази категория лишени от свобода. След това началникът на затвора трябва да издаде мотивирана заповед въз основа на доклади, подготвени за тази цел от съответните компетентни лица в затвора. Отказът за промяна на режима към по-лек може да бъде обжалван от осъдения пред административния съд в четиринадесетдневен срок от връчването на заповедта. Решението на този съд е окончателно. Освен това Съдът отбелязва, че в съответствие с чл. 198 (3) началникът на затвора трябва да извършва такава оценка и да взема решение за продължаване прилагането на „специалния режим“ поне веднъж годишно (виж параграфи 23 и 24 по-горе).

53. Съдът констатира, че по същността си промяната в чл. 198 (1) от ЗИНЗС, взета заедно със задължението по член 198 (3) от ЗИНЗС, отговаря на изискването, утвърдено в практиката на Съда, а именно че

„специалният режим“ се прилага за не повече от строго необходимото (виж параграф 15 по-горе). Следователно тази нова процедура е ефективно средство за предотвратяване или прекратяване на нарушения на чл. 3 от Конвенцията, произтичащи от продължителна изолация и липса на смислени дейности. Начинът, по който началниците на затворите и българските съдилища се занимават с подобни дела, може да повлияе на заключението на Съда по този въпрос в бъдеще.

(в) Превантивно средство за защита по чл. 276 от ЗИНЗС

(i) Анализ, свързан със средството за защита

54. Съдът отбелязва, че това средство за защита е с общо приложение в контекста на нечовешките условия на задържане. То не се ограничава до определени категории затворници, а може да бъде използвано от всеки задържан, включително осъдени на доживотен затвор или доживотен затвор без замяна (чл. 276 (1) от ЗИНЗС). Съгласно това средство, лишените от свобода могат да направят искане властите в мястото за лишаване от свобода да се въздържат от действия, които нарушават чл. 3 от ЗИНЗС (който забранява изтезанията, жестокото, нечовешко или унижително отношение) или да предприемат действия за прекратяване или предотвратяване на подобно нарушение.

55. Член 3(2) от ЗИНЗС пояснява, че общата забрана за изтезание, нечовешко или унижително отношение обхваща различни недостатъци в условията на задържане, които не отговарят на чл. 3 от Конвенцията. По отношение на осъдените с доживотни присъди е важно, че нарушението на забраната съгласно чл. 3(2) изрично включва „продължителна изолация без възможност за социализация“ и „липса на ... достатъчни условия за физическа активност“ (виж параграф 18 по-горе). И двата аспекта, в допълнение към лошите материални условия на задържане, са били идентифицирани многократно от Съда като причини за установяване на нарушение на чл. 3 от Конвенцията по отношение на осъдени с доживотни присъди.

56. Съдът отбелязва, че осъдените на доживотен затвор или доживотен затвор без замяна могат да използват това ново превантивно средство и да поискат от административния съд, който предоставя гаранции за независимост и безпристрастност, да промени условията, в които са задържани. По-специално, осъдените с доживотни присъди могат да повдигнат оплакване за нарушаване забраната по чл. 3 (1) в резултат на негативния ефект на продължителната изолацията и липсата на възможности за достатъчно физическа активност - и двете типични последици от прилагането на „специалния режим“ спрямо лишените от свобода - върху тях. В същото време те могат да поискат от съдилищата да постановят прекратяване на това положение, тъй като то представлява нарушение на чл. 3 от ЗИНЗС г. Ако искането е

основателно, националният съд ще разпореди на затворническата администрация да прекрати в определен срок това положение

57. Ако началникът на затвора не изпълни разпореждането, той или тя може да бъде глобяван всяка седмица до изпълнението на разпореждането (виж *Атанасов и Апостолов*, цитирано по-горе, § 25). Новото превантивно средство може да бъде използвано и от осъдени с доживотни присъди по отношение на всякакви други условия, при които са задържани и изтърпяват наказанието си и които противоречат на забраната за нечовешко отношение. На практика, изглежда, че това средство за защита може да доведе до подобряване на положение, несъвместимо с чл. 3 от Конвенцията, на осъдени на доживотен затвор или доживотен затвор без замяна.

(ii) *Приложима национална съдебна практика*

58. Разглеждайки как това общо превантивно средство се прилага на практика след решението *Атанасов и Апостолов*, Съдът отбелязва, че в редица решения националните съдилища уважават искания на лишени от свобода, които търсят прекратяване на едно положение, което противоречи на чл. 3 от ЗИНЗС. Подобно положение може да е свързано с недостатъчно жизнено пространство в килиите, излагане на пасивно тютюнопушене от съкилийници, оковаване към болнично легло и недостатъчна медицинска помощ (виж параграф 27 по-горе). По тези дела съдилищата проучват подробно твърденията и прилагат изискванията, разработени в практиката на Съда, по-специално относно установяването на фактите и необходимостта да се прецени ситуацията не само с оглед формалното спазване на националния закон, но и с оглед кумулативното въздействие на условията върху благосъстоянието на лишения от свобода и с оглед общата забрана за нечовешко и унижително отношение, предвидена в чл. 3 от Конвенцията.

59. В други решения административните съдилища, действащи като втора инстанция, отменят решения на първа инстанция, с които исканията на лишени от свобода за предоставяне на непрекъснат достъп до санитарни помещения или включване в програми за превъзпитание и ресоциализация, насочени към минимизиране на риска от рецидивизъм (вижте параграф 28 по-горе), са отхвърлени като недопустими. В тези случаи съдилищата постановяват разглеждане по същество на исканията в съответствие с предвидените нови правомощия на съдилищата да прекратят едно положение, което е несъвместимо със забраната в чл. 3 от ЗИНЗС.

60. В случаите, в които съдилищата не уважават исканията, това става след внимателно разглеждане на всички релевантни обстоятелства и заключение, че обвиненията са необосновани (виж параграф 29 по-горе).

61. Съдът е запознат с едно решение, свързано с искане за облекчаване на „специалния режим“ посредством разрешение осъденият да се разхожда три пъти на ден в коридора на затворническото си крило. Националният съд отхвърля искането, като се позовава, наред с други неща, на факта, че при „специалния режим“ разходките в коридора не са разрешени, а килиите трябва да бъдат винаги заключени (виж параграф 30 по-горе). Съдът отбелязва, че вместо да прецени основателността на жалбата в светлината на изменения чл. 3 от ЗИНЗС и свързаната с него практика на Съда, националният съд намира „специалния режим“, при който осъдения изтърпява наказанието, за формално препятствие пред това да разреши по-чести физически дейности, необходими за неговото благосъстояние. Въпреки това Съдът посочва, че въпросното решение не е окончателно, тъй като е постановено на първа инстанция и сравнително скоро след приемането на измененията в закона, тоест в един преходен период на приспособяване и развитие на националната практика. Следователно счита, че това решение не може да служи като пример, че националните съдилища няма да прилагат практиката на Съда в други ситуации, в които става въпрос за изолация и липса на дейности, типични за „специалния режим“.

62. Поради това на този етап не може да се заключи, включително предвид съответната национална съдебна практика, че съдилищата няма да разглеждат искания по чл. 276 на осъдени с доживотни присъди за нарушение на чл. 3 от ЗИНЗС поради неблагоприятните последици от недостатъчна физическа активност и продължителна изолация. Това е особено вярно, като се има предвид, че и двете са преки последици от прилагането на „специалния режим“ и изрично са забранени в чл. 3 от ЗИНЗС и съдебната практика на Съда.

63. Въз основа на гореизложеното, Съдът отново посочва, че начинът, по който българските съдилища разглеждат подобни искания, по-специално оплаквания за причинено страдание в резултат на продължителна изолация и липса на физическа активност, както и до каква степен свързаните с това разпореждания се спазват, ще повлияе върху заключенията на Съда по бъдещи жалби в тази връзка.

(г) Компенсаторно средство за защита

(iii) Анализ, свързан със средството за защита

64. По отношение на минали периоди на задържане, прекарани в продължителна изолация с недостатъчна физическа активност, несъвместими със забраната на чл. 3 от ЗИНЗС (виж параграф 18 по-горе), осъдените с доживотни присъди могат да използват компенсаторното средство за защита по чл. 284 до чл. 296 от ЗИНЗС. Подобно на превантивното средство, компенсаторното не се ограничава

до определени категории затворници, а е с общо приложение в контекста на нечовешките условия на задържане и може да бъде използвано от всеки задържан, включително осъдени с доживотни присъди. Това средство за защита е достъпно от 7 февруари 2017 г. за всички задържани по отношение на минали периоди на задържане (виж параграф 32 по-горе).

(iv) Приложима национална съдебна практика

65. Важно е също така да се проучи как националните съдилища прилагат новото компенсаторно средство за защита по отношение искове за обезщетение във връзка с минали нарушения на забраната за нечовешко отношение.

66. В действителност в редица решения, приети след въвеждането на новото компенсаторно средство за защита, съдилищата са уважили такива искове за обезщетение, включително на основание липса на достатъчно физическа активност (виж параграф 33 по-горе). В решения, при които такива искове са отхвърлени, съдилищата са го направили след внимателно разглеждане по същество (виж параграф 36 по-горе).

67. Последният въпрос се отнася до размера на обезщетението, присъждано от националните съдилища на лишени от свобода във връзка с оплакванията им за нечовешки и унижителни условия. По този въпрос Съдът вече е приел, че размерът на вредите е релевантен и е важен елемент при разглеждането на ефективността на новите средства за защита (виж *Атанасов и Апостолов*, цитирано по-горе, § 64). Съдът отбелязва, че на този етап не разполага с достатъчно информация по този въпрос. Съответно не може да се направи извод за доминиращата национална практика по отношение размера на вредите. Във връзка с това Съдът отново подчертава, че сумите, които българските съдилища присъждат като обезщетение за такива оплаквания, потенциално ще повлияят на бъдещо заключение на Съда по този въпрос.

(д) Заключение относно допустимост

68. Въз основа на всичко изложено по-горе, Съдът намира, че двете обсъждани по-горе превантивни и едно компенсаторно средство за защита могат да се считат за ефективни по отношение на оплаквания от нечовешки или унижителни условия на задържане при специфичните обстоятелства на осъдените с доживотни присъди. Въпреки че наличието на ефективни национални средства за защита обикновено се преценява към датата на подаване на жалбата, това правило подлежи на изключения, например при създаването на нови средства за защита (виж *Атанасов и Апостолов*, цитирано по-горе, § 45, и *Стела и други срещу Италия* (dec.), № 49169/09, 16 септември 2014 г.).

69. Съдът отбелязва, че жалбоподателят не е обжалвал отказа на началника на затвора от март 2018 г. да промени режима, при който той излежава присъдата си (виж параграфи 13 и 23 по-горе); той също така не е използвал общото превантивно средство след влизането му в сила през май 2017 г. Изглежда, че не съществуват специални обстоятелства, които го освобождават от това задължение, или пък такива, които сочат, че това право се е преклудирало. От това следва, че оплакването му за невъзможността да се сложи край на това положение, което противоречи на чл. 3 от Конвенцията заради продължителната му изолация, липсата на смислени дейности и неподходящите материални условия на задържане, трябва да бъде отхвърлено съгласно чл. 35 § 1 и 4 от Конвенцията поради неизчерпване на националните средства за защита.

70. Що се отнася до оплакването на жалбоподателя за нарушение на член 3 по отношение на минали периоди на задържане, Съдът отбелязва, че може да възникне въпрос дали жалбоподателят все още може да се счита за жертва на предполагаемо нарушение на чл. 3 от Конвенцията, тъй като той е получил обезщетение по националните производства, които е инициирал през 2016 г. (виж параграфи 10 и 12 по-горе). Съдът отново посочва, че решение или мярка, благоприятна за жалбоподателя, по принцип не е достатъчна, за да го лиши от статута на „жертва“ по смисъла на чл. 34 от Конвенцията, освен ако националните органи не са я признали, изрично или по същество, и след това предоставили подходящо обезщетение за нарушаването на Конвенцията (виж, например, *Гафген срещу Германия* [GC], № 22978/05, § 115, ЕСПЧ 2010).

71. Съдът намира, че въпросът за статута на жертва на жалбоподателя във връзка с оплакването му за минали периоди на задържане е тясно свързан с основателността на жалбата (виж, *mutatis mutandis*, *Христозов и други срещу България*, № 47039/11 и 358/12, § 79, ЕСПЧ 2012 (извадки)). Следователно Съдът ще се занимае с този въпрос по-долу, когато проучва съществуването на оплакването на жалбоподателя по чл. 3 по отношение на минали периоди на задържане. Като взема предвид факта, че жалбоподателят е опитал да се възползва от национално средство по отношение на минали периоди на задържане (виж параграфи 10-12 по-горе), Съдът съответно отхвърля възражението на Правителството за неизчерпване относно оплакването за минали периоди на задържане.

72. Освен това Съдът намира, че това оплакване не е явно необосновано по смисъла на член 35 § 3 (а) от Конвенцията. Отбелязва и че не е недопустимо на друго основание. Следователно трябва да бъде обявено за допустимо.

Б. По същество

73. Съдът отбелязва, че докато производството за обезщетение за вреди, което жалбоподателят е завел през 2016 г., е било в ход, законодателните промени в ЗИНЗС са влезли в сила. В резултат на това националните съдилища ефективно са разгледали иска му по новия чл. 284 във връзка с изменения чл. 3 от ЗИНЗС (виж параграф 10 по-горе).

74. В съответствие с подхода и стандартите, разработени от Съда в неговата практика, националните съдилища посочват в решенията си необходимостта да разгледат кумулативното въздействие на условията на задържане, включително продължителността им, както и факта, че неимуществените вреди се предполагат, ако се установят неподходящи условия. Националните съдилища прилагат този подход по отношение на материалните условия на задържане като вземат предвид конкретните условия в тяхната цялост преди да установят нарушение на съответната разпоредба от националното законодателство.

75. Съдилищата не са извършили подобен изчерпателен анализ на оплакванията на жалбоподателя, свързани с това, че той не е имал достъп до смислени дейности, докато изтърпява наказанието си. Вместо това те отбелязват накратко, че няма доказателства той да е поискал да работи или учи през съответния период. Не са разгледали конкретно дали и какви възможности, ако има такива, са били на разположение на жалбоподателя в този конкретен затвор, било по отношение на образование или работа или по отношение на другите видове дейности, за които той твърди, че не са му били предоставени. Изобщо не са разгледали оплакването му, че е трябвало да прекарва почти двадесет и четири часа на ден в изолация (виж параграфи 11 и 12 по-горе).

76. Съдът вече е констатирал, че „специалният режим“ в българските затвори не позволява участие в смислени дейности и се счита за законосъобразен по смисъла на националното законодателство, както и че краткият период за упражнения на открито, ограничен до един час на ден, е фактор това допълнително да изостря положението на затворник, държан в килията си през останалото време (виж, наред с други власти, *Халил Адем Хасан срещу България*, № 4374/05, § 53, 10 март 2015 г., с допълнителни препратки). Важно е, че оплакванията, свързани с жалбоподателя, са разгледани от националните съдилища след изменение на съответните законови разпоредби, които са насочени към отстраняване на недостатъците в регулаторната рамка, констатирани от Съда в подобни по-ранни случаи. Въпреки наскоро изяснената дефиниция на нечовешко и унижително отношение в чл. 3 от ЗИНЗС обаче не може да се каже, че е обърнато необходимото внимание от страна на съда на оплакванията на жалбоподателя относно липсата на смислени дейности и почти пълната изолация, както и на техните ефекти върху неговото психическо и физическо състояние. Съдът

заклучава в тази ситуация, че въз основа на същността на специалния режим, установена в предишната му съдебна практика (виж *Харакчиев и Толумов*, цитирано по-горе, наред с много други), и фактът, че жалбоподателят изтърпява наказанието си при „специалния режим“, той е държан в продължителна изолация и при липса на смислени дейности през въпросния период.

77. Друг аспект на решенията на националните съдилища се отнася до размера на обезщетението, присъдено на жалбоподателя в края на производството, свързано с твърдения за нарушение на чл. 3 от ЗИНЗС. В решението *Атанасов и Апостолов* (цитирано по-горе, § 64) Съдът приема, че размерът на обезщетенията не може да бъде необоснован в сравнение със справедливото обезщетение, присъждано от този Съд съгласно чл. 41 от Конвенцията в подобни случаи. В настоящия случай Съдът отбелязва, че сумата, присъдена на жалбоподателя през май 2018 г., а именно 500 евро, за лоши условия на задържане за период от малко под четири години и половина (виж параграф 10 по-горе), е няколко пъти по-ниска от тази, която би постановил Съдът по подобни дела (за разлика от *Нешков и други*, цитирано по-горе, §§ 300-02, 27 януари 2015 г., в допълнение към *Харакчиев и Толумов*, цитирано по-горе, § 296).

78. Следователно, с оглед на гореизложеното, по-специално недостатъчното разглеждане на оплакването на жалбоподателя относно неговата изолация и липсата на дейности при „специалния режим“ от страна на националния съд, както и очевидно ниския размер на вредите, присъдени му по отношение на материалните условия на задържане, Съдът намира, че жалбоподателят може да твърди, че е жертва на нарушение на Конвенцията. Като се вземат предвид кумулативният ефект от условията, при които жалбоподателят е бил задържан в Пазарджишкия затвор между 4 ноември 2013 г. и 24 януари 2019 г. (последната дата е тази на окончателното решение по отношение на иска за обезщетение), и фактът, че не е получил достатъчно обезщетение, Съдът намира, че има нарушение на чл. 3 от Конвенцията.

79. Съдът подчертава, че заключението му за нарушение на чл. 3 от Конвенцията не засяга констатациите му в частта за допустимостта, а именно, че наличните средства за защита по принцип са били ефективни и се е очаквало да ги използва преди да се обърне към Съда. Причината за това е, че правото на ефективно средство за защита не трябва да се тълкува като право на благоприятен резултат за лицето, което го използва, и че самият факт, че обезщетението, присъдено на жалбоподателя, е ниско, само по себе си не повдига въпрос за ефективността на разгледаните по-горе средства за защита (виж подобно *Delle Cave and Corrado срещу Италия*, № 14626/03, §§ 43 и 45, 5 юни 2007 г.).

II. ТВЪРДЕНИЯ ЗА НАРУШЕНИЕ НА ЧЛ. 13 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

80. По отношение на оплакването, че жалбоподателят не е разполагал с ефективно вътрешноправно средство за защита във връзка с оплакването по чл. 3 от Конвенцията, жалбоподателят се позовава на чл. 13 от Конвенцията, който предвижда:

„Всеки, чиито права и свободи, провъзгласени в [тази] Конвенция, са нарушени, има право на ефикасни правни средства за тяхната защита пред съответните национални власти, дори и нарушението да е извършено от лица, действащи при упражняване на служебни функции.“

81. Съдът вече е установил, че трите правни средства за защита, разгледани в рамките на частта за допустимост съгласно чл. 3 от Конвенцията, са ефективни за целите на чл. 35 § 1 от Конвенцията. С оглед на тясната връзка между тази разпоредба и чл. 13, тази констатация е еднакво валидна в контекста на настоящото оплакване (виж *Атанасов и Апостолов*, цитирано по-горе, § 72, с допълнителна препратка).

82. От това следва, че оплакването е явно неоснователно и трябва да бъде отхвърлено в съответствие с чл. 35 §§ 3 (а) и 4 от Конвенцията.

III. ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЧЛЕН 41 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

83. Член 41 от Конвенцията предвижда:

„Ако Съдът установи нарушение на Конвенцията или на Протоколите към нея и ако вътрешното право на съответната Високодоговаряща страна допуска само частично обезщетение, Съдът, ако е необходимо, постановява предоставянето на справедливо обезщетение на потърпевщата страна.“

A. Вреда

84. Жалбоподателят претендира 30,000 евро за неимуществени вреди.

85. Правителството твърди, че искането е прекомерно.

86. Съдът счита, че по отношение на нарушението на чл. 3 от Конвенцията, свързано с последиците за жалбоподателя от режима и условията на неговото задържане, той трябва да е претърпял неимуществени вреди в резултат на нарушаването на правата му по тази разпоредба. С оглед общите мерки, предприети от държавата-ответник, които следва да се считат за най-подходящото средство за обезщетение и от които жалбоподателят може да се възползва, както и вземайки предвид националното обезщетение, което жалбоподателят вече е получил във връзка с неговата жалба пред Съда, Съдът намира за подходящо да присъди на жалбоподателя 6,000 евро заедно с всякакъв данък, който може да се дължи върху тази сума.

Б. Разходи и разноски

87. Жалбоподателят също така претендира 1,500 евро за направените пред Съда разноски, по-специално разходи за производството пред Съда.

88. Правителството посочва, че той не е представил договор за процесуално представителство, а само график. Освен това, тази сума всъщност не е била изплатена от жалбоподателя на неговия процесуален представител.

89. Съгласно установената практика на Съда, жалбоподателят има право на възстановяване на разноски само дотолкова, доколкото е доказано, че те са били действително и задължително направени и са разумни по отношение на размера им (виж наскоро постановеното решение *Мерабишвили срещу Грузия* [GC], № 72508/13, § 370, 28 ноември 2017 г.). Възнаграждението на представителя се смята за реално, ако жалбоподателят го е платил или е задължен да го плати (пак там). Задължението за заплащане на възнаграждение, дължимо на процесуален представител по силата на споразумение под условие, действително възниква само ако това споразумение е валидно в съответната юрисдикция (виж *Иванова и Черкезов срещу България*, № 46577/15, § 89, 21 април 2016 г.).

90. В настоящия случай жалбоподателят не е представил договор за процесуално представителство, нито документ, който показва, че има задължение да плати възнаграждението. При липсата на такива документи Съдът не намира основание да приеме, че претендираните от жалбоподателя разходи и разноски действително са направени от него.

91. Съответно, Съдът отхвърля искането за разноски изцяло.

В. Лихва за забава

92. Съдът счита за подходящо размерът на лихвата за забава да се основава на пределната кредитна ставка на Европейската централна банка, към която трябва да се добавят три процентни пункта.

ВЪЗ ОСНОВА НА ГОРЕИЗЛОЖЕНОТО, СЪДЪТ ЕДИНОДУШНО

1. *Обявява* оплакването относно невъзможността жалбоподателят да сложи край на ситуация, която нарушава чл. 3 от Конвенцията в резултат на постоянната му изолация и липса на смислени дейности и лоши материални условия на задържане, както и оплакването по чл. 13 във връзка с чл. 3, за недопустими;

2. *Присъединява* към въпросите по същество въпроса за статута на жертва на жалбоподателя по отношение на минали периоди на задържане и счита, че жалбоподателят запазва статута на жертва;
3. *Обявява* оплакването относно нарушението на чл. 3 от Конвенцията по отношение на минали периоди на задържане за допустимо;
4. *Приема*, че е налице нарушение на чл. 3 от Конвенцията по отношение на минали периоди на задържане на жалбоподателя поради липса на санитарни помещения, съчетана с продължителна изолация и липса на смислени дейности за жалбоподателя;
5. *Приема*,
 - (a) че държавата-ответник трябва да плати на жалбоподателя в рамките на три месеца от датата, на която решението стане окончателно в съответствие с член 44 § 2 от Конвенцията, сумата от 6,000 евро (шест хиляди евро), плюс всички данъци, които могат да бъдат изискуеми, за неимуществени вреди, която сума да бъде конвертирана в български лева по курса, приложим към датата на плащането;
 - (b) че от изтичането на горепосочените три месеца до плащането се дължи проста лихва върху горепосочената сума в размер, равен на предельния лихвен процент на Европейската централна банка през периода на неизпълнение плюс три процентни пункта;
6. *Отхвърля* останалата част от иска за справедливо обезщетение.

Изготвено на английски език и обявено в писмена форма на 21 юли 2020 г. според Правило 77 §§ 2 и 3 от Правилника на Съда.

Хасан Бакирчи
Заместник-секретар

Юлия Антоанела Моток
Председател